

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 4	Стр. 1739-1761	Ниш	октобар - децембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 339.9:330.34(497.11)

Pregledni rad

Primljeno: 08.05.2012.

Revidirana verzija: 30.11.2012.

Ivana Božić Miljković

Unija fakulteta Jugoistočne Evrope

Fakultet za pravne i poslovne
studije „Dr Lazar Vrkatić“

Novi Sad

EKONOMSKA MODERNIZACIJA SRBIJE I MEĐUNARODNI EKONOMSKI TOKOVI

Апстракт

Proces tranzicije u kome se Srbija nalazi već punih dvadeset godina doveo je do značajnog restrukturiranja njenog privrednog sistema i postavio osnove razvoja tržišne privrede. Međutim, taj proces je istovremeno istakao sve greške u privrednom sistemu koje su nastale 90-ih godina dvadesetog veka i učinio vidljivim njihove posledice. Jedan od većih problema srpske ekonomije danas jeste nizak stepen tehnološki intenzivne proizvodnje i nekonkurentnost domaće proizvodnje na inostranom tržištu. Tome je doprineo proces deindustrijalizacije koji je, kao integralni deo tranzicije, započet pre nešto više od dve decenije. S obzirom na to da sektor industrije čini okosnicu ekonomskog razvoja Srbije, nužno je što pre preduzeti mere i učiniti napore u pravcu njegove revitalizacije i modernizacije. Proces pridruživanja Evropskoj uniji podrazumeva izgradnju moderne i stabilne ekonomije, zasnovane na znanju, visokokvalitetnom obrazovanju i unapređenju ljudskih resursa. Savremeni procesi globalizacije i regionalizacije još jače naglašavaju nužnost ekonomske modernizacije i ističu potrebu okretanja Srbije novom, izvezno orijentisanom modelu privrednog rasta i razvoja.

Ključne reči: modernizacija, ekonomija, investicije, Srbija, međunarodni ekonomski odnosi, globalizacija, regionalizacija

ECONOMY MODERNIZATION OF SERBIA AND INTERNATIONAL ECONOMY FLOWS

Abstract

The transition process in which Serbia is a full twenty years has led to a significant restructuring of its economic system and laid the foundations for the development of market economy. However, this process is also pointed out mistakes in the economic system created by 90's of the twentieth century and made visible the consequences. One of the major problems of the Serbian economy today is the low technological intensity of production and lack of competitiveness of domestic production on foreign markets. This has contributed to the process of de-industrialization that has, as an integral part of the transition began little more than two decades. Since the industrial sector is the backbone of economic development of Serbia, it is necessary to take measures as soon as possible and make efforts towards its revitalization and modernization. The process of joining the European Union includes the construction of a modern and stable economy based on knowledge, high-quality education and improvement of human resources. Contemporary processes of globalization and regionalization even more emphasize the necessity of economic modernization and emphasize the need for turning the new Serbia, export-oriented model of economic growth and development.

Key Words: modernization, economy, investment, Serbia, international economic relations, globalization, regionalization

UVOD

U sadašnjoj fazi ekonomskog razvoja Srbija se, kao mnogo puta u svojoj ekonomskoj istoriji, susreće sa potrebom ubrzane modernizacije svoje ekonomije. Ona dolazi posle dvodecenijskog zaostajanja u dinamici toga procesa iza razvijenog dela Evrope i sveta, pa i nekih drugih zemalja u njenom širem okruženju. Uslovi u kojima se ona odvija su veoma specifični: nizak nivo dostignutog razvoja i brojni ekonomski problemi, nov geostrategijski položaj Srbije i nezavršena tranzicija, čine njihovo polazište; globalizacija i regionalizacija određuju im opšti smer, tehnološki razvoj i znanje kao faktori ekonomskog razvoja predstavljaju njen oslonac, a otvorenost prema svetu i intenziviranje odnosa sa njim postaje nužnost. Naravno, da taj proces nije ni malo jednostavan i lak: zahteva vreme, društvene napore i, nadasve, upornost i strpljenje u promeni postojećeg stanja i prihvatanju novina koje svet danas praktikuje u svom ekonomskom razvoju. Ekonomska modernizacija u Srbiji se mora sprovoditi sa ograničenim ekonomskim i drugim resursima, paralelno sa rešavanjem brojnih problema u društvenoj nadgradnji, što je čini još

komplikovanijom i težom. U ovom radu čini se pokušaj sagledavanja suštine i sadržine ekonomske modernizacije Srbije i njene nužnosti imajući u vidu promenjene okolnosti i uslove u kojima se ona sprovodi. S obzirom da se radi o veoma širokoj skali problema koji će proces modernizacije srpske ekonomije obuhvatiti, težište u radu biće stavljeno na njen sadržaj i politiku, dinamiku i strukturu razvoja privrede, izvoznu orijentaciju i kadrove i znanje kao njene značajne faktore.

TRANZICIJA U SRBIJI – EKONOMSKO I TEHNOLOŠKO ZAOSTAJANJE

Krajem 80-ih godina dvadesetog veka Srbija, kao jedna od jugoslovenskih republika, bila je relativno dobro integrisana u evropske i svetske ekonomske tokove, sa solidnim uslovima za privredni razvoj i životnim standardom koji je po visini prevazilazio standarde u većini drugih tada socijalističkih zemalja. U godinama koje su usledile, došlo je do degradacije srpske ekonomije čemu su doprineli ratni sukobi na području bivše SFRJ, sankcije međunarodne zajednice – posebno deo koji se odnosio na sprečavanje trgovine Srbije sa okruženjem i svetom; NATO agresija i dr. Ovi faktori su, u kombinaciji sa pogrešnim vođenjem ekonomije i opšte nepovoljnim političkom ambijentom u Srbiji, uticali na to da se u srpskoj ekonomskoj istoriji 90-te godine beleže kao izgubljena decenija. Umesto napretka i izgradnje modernije privrede i modernijeg društva imali smo regresiju u ekonomskoj i drugim oblastima društvenog života.

U to vreme Srbija započinje proces tranzicije iz socijalističke samoupravne ka tržišnoj privredi. Taj proces je bio (i još uvek je) praćen brojnim konfliktima i dramatičnim promenama, pre svega u proizvodnom sektoru, a potom i u ostalim privrednim sektorima. Činjenica da je u godinama pre tranzicije, u strukturi privrede Srbije dominirao sektor industrije, nametnula je potrebu da, krajem prošlog veka, u fokusu novih reformi bude restrukturiranje upravo tog sektora. Deindustrijalizacija je na taj način postala integralni deo tranzicionog procesa i imperativ na putu izgradnje tržišne privrede. Dok se u prvoj deceniji tranzicije pad industrijske proizvodnje u Srbiji može pripisati političkom ambijentu u kome se privreda razvijala, dotle se u drugoj deceniji (prvoj deceniji 21. veka) agonija industrije nastavlja kao posledica privrednosistemskih reformi i sadržaja ekonomske politike, posebno politike razvoja industrije.

Tabela br. 1: Indeks industrijske proizvodnje u Srbiji (2005 = 100)

Table no. 1: The Index of industrial production in Serbia (2005 = 100)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
99,3	96,0	93,3	99,4	100	104,2	108,5	110	96,1	98,5

Izvor: Eurostat: internet:

<http://appssoeurostat.ec.europa.eu/nui/print.do?print=teue> Pristupljeno: 7.5.2012.

Kao fenomen koji osim ekonomske ima i političku, socijalnu dimenziju, proces deindustrijalizacije je ostavio brojne negativne posledice na srpsku privredu i društvo. Primenjene politike prilagođavanja i restrukturiranja privrede, delovale su u ambijentu opterećenom nasledem bliže istorije i u nepovoljnim političkim okolnostima. Na to su posebno uticali pogrešan izbor metoda privatizacije društvenih preduzeća i način njenog sprovođenja. Umesto da se privatizacijom omogući brži razvoj industrije i njeno prilagođavanje tržišnim uslovima privređivanja, u većini privatizovanih preduzeća imali smo smanjenje proizvodnje, otpuštanje radnika, gubljenje pozicija na domaćem i inostranom tržištu, na kraju i stečaj.

Početak erozije privrede u Srbiji, ne treba vezivati isključivo za početak procesa deindustrijalizacije. Makroekonomska stabilnost zemlje bila je narušena još početkom 90-tih godina, a tranzicija je, u potonjim godinama, pa i naredne dve decenije, samo istakla negativne posledice u privredi i učinila ih vidljivijim. Drastičan pad proizvodne aktivnosti ubrzo se, poput domino efekta, proširio na sve ostale segmente privrednog i društvenog života Srbije. Opširnije o tome, prof. Ljubodrag Savić, u intervjuu za dnevni list „Pres“ od 12.6.2011. godine kaže:

„Razumem zašto smo imali probleme u poslednjoj deceniji 20. veka, to je vreme koje nam je svima dobro poznato, vreme raspada, sankcija, ratova i industrija je tada stvarno ozbiljno izgubila korak. Ali je neprihvatljivo da je i nakon 2000. godine nastavila da se tako razvija. Neverovatno je da je stopa rasta industrijske proizvodnje od 2001. do 2008. iznosila svega 1,9% godišnje, a istovremeno je stopa rasta BDP-a bila 5,4%. I umesto industrije razvijale su se usluge koje su beležile stopu rasta od 10 do 15% na godišnjem nivou. I to je ta loša činjenica koja je dovela do toga da nam je industrijska proizvodnja danas na nivou iz 1970. godine“.

Pogoršanje makroekonomske strukture proizvodnje u pravcu povećanja udela primarne proizvodnje i proizvoda nižih faza obrade, uslovlila je isto tako nepovoljnu strukturu domaćeg izvoza, a sve zajedno i pogoršanje položaja Srbije u međunarodnim ekonomskim odnosima. Svemu tome doprinosi i smanjenje investicione aktivnosti u Srbiji. Domaći izvori investicija gotovo da su presahli a priliv stranog kapitala – putem direktnih stranih investicija, nije bio dovoljan da ozbiljnije pokrene

privredu i ubrza proces njene modernizacije. S obzirom na činjenicu da su investicije jedan od osnovnih pokretača procesa modernizacije proizvodnje i drugih privrednih aktivnosti, njihov nedostatak u Srbiji se odrazio na drastično smanjenje dinamike toga procesa. Tehnološko zaostajanje, pogoršanje privredne strukture, smanjenje konkurentnosti privrede i slično uticali su na to da Srbija gubi korak u svojoj ekonomskoj modernizaciji ne samo sa razvijenim zemljama već, u određenim elementima, i u odnosu na zemlje iz svog okruženja.

Uporedo sa izazovima tranzicije, Srbija se tokom 90-tih godina suočila i sa izazovima procesa globalizacije, što je dovelo do dodatnog usložnjavanja već započetih tranzicionih reformskih procesa. Promene na političkoj sceni Srbije 2000. godine, označile su početak perioda intenzivnog restrukturiranja njenog političkog, ekonomskog i društvenog sistema. Taj period je poznat kao drugi talas tranzicije. Reforme predviđene u tom tranzicionom periodu su imale za cilj da pomognu privredni oporavak Srbije i pripreme je za pristupanje evrointegracijama. Čitav taj proces nije bilo moguće sprovesti van konteksta i veoma zahtevnog okvira procesa globalizacije. Niz promena odvijao se po preporukama i pod patronatom tzv. „vašingtonskog konsenzusa“, koji je promovisao neku vrstu „prečice“ na putu ka tržišnoj privredi otvorenog tipa i nastojao da, primenom šok terapije, njome povede sve tranzicione privrede, među njima i Srbiju.

U nastojanju da preporuke iz Vašingtona dosledno sprovede i što pre prekine začarani krug procesa tranzicije, Srbija je preko noći rasprodala ogroman deo finansijskog sektora, velikih preduzeća realnog sektora i delimično izvršila privatizaciju određenog broja javnih preduzeća. Stihijski izvedena privatizacija donela je Srbiji određenu količinu kapitala, međutim, veći deo tog kapitala je utrošen na očuvanje socijalnog mira i prevazilaženje tekućih razvojnih problema, dok je manji deo plasiran u razvoj postojećih ili pokretanje novih privrednih delatnosti i grana. Takvi potezi su doveli do toga da Srbija 2012. godine još uvek bude zemlja u tranziciji koja se suočava sa problemima nepovoljne strukture proizvodnje i izvoza, visokim stopama inflacije i nezaposlenosti i ogromnim spoljnim dugom. Savremena Srbija je zemlja odlučno orijentisana ka evrointegracijama, ali nedovoljno snažna da obezbedi drugačiju sektorsku strukturu privrede i da samostalno organizuje institucije koje bi podržale razvoj takve strukture i doprinele skorom završetku procesa tranzicije.

Takav pristup tranziciji i sprovedena politika ekonomskog razvoja u Srbiji nisu dali značajnije rezultate. Prema podacima Evropske banke za obnovu i razvoj realni nivo bruto domaćeg proizvoda u 2011. godini iznosio je tek nešto više od 70% onog koji je ona ostvarila u 1989. godini, a industrijska proizvodnja ni 50%. Poređenja radi, neke zemlje iz okruženja ostvarile su u 2011. godini sledeći nivo realnog GDP u odnosu

na ostvareni nivo u 1989. godini: Albanija 180,0; Slovenija 142,6; Rumunija 118,0; Bugarska 105,6; Hrvatska 102,3; Makedonija 102,0; Bosna i Hercegovina 82,8. Dakle, Srbija je po ovom pokazatelju jedino ispred Bosne i Hercegovine (EBRD, 2011)

U drugoj deceniji tranzicije (posle političkih promena 2000. godine pa sve do 2009. godine), u Srbiji je ostvarivan relativno dinamičan privredni rast, doduše, neujednačenog tempa. Stope rasta GDP iznosile su: u 2001. godini 5,1%; 2002. 4,5%; 2003. 2,4%; 2004. 9,3%; 2005. 6,3%; 2006. 5,5%; 2007. 6,9% i 2008. godine 5,4% (EBRD, 2011). Prema ovim podacima moglo bi se reći da je ovaj period po dinamici privrednog razvoja bio uspešan. Međutim, ako se uđe u strukturu toga rasta i razvoja videće se da je on obezbeđivan prevashodnim rastom uslužnog sektora privrede, koji je u ovom periodu povećao svoje učešće u stvaranju GDP na oko 60%. Realni sektor u tom periodu nije zabeležio bitniji rast, što je dodatno uticalo na proces modernizacije privrede.

OBUHVAT I POLITIKA MODERNIZACIJE SRPSKE EKONOMIJE

Sadašnja faza razvoja srpskog društva i srpske privrede zahteva da se problemu modernizacije posveti posebna pažnja i da ona bude u osnovi svih politika koje Srbija vodi i koje će se voditi u budućnosti. Bez modernizacije nema bržeg društvenog i ekonomskog razvoja, odnosno ona jedino može da osigura, koliko toliko, brži ekonomski razvoj, poboljšanje pozicije zemlje u međunarodnim odnosima, podizanje životnog standarda stanovništva i poboljšanje uslova života ljudi. Sa njom su povezani i njome su uslovljeni neki drugi strateški ciljevi Srbije, kao što je, na primer, članstvo u Evropskoj uniji. Bez ozbiljnijeg iskoraka u tom procesu Srbija ne može da ubrza proces njenom približavanju. Čak i da to učini, ona bi se kao članica, našla na periferiji Evropske unije posebno u ekonomskom pogledu. Nizak nivo proizvodnje, produktivnosti rada, nivo tehnološkog razvoja i kvalitet društvenih i državnih institucija, obezbedio bi joj podređeno mesto u odnosu na druge njene članice (Božić, 2011). Razlike u ekonomskom razvoju između periferije i centra Unije – u pogledu nivoa i kvaliteta ekonomskog i društvenog razvoja, ne bi Srbiji obezbedile one benefite koji ona očekuje od članstva u toj asocijaciji evropskih zemalja.

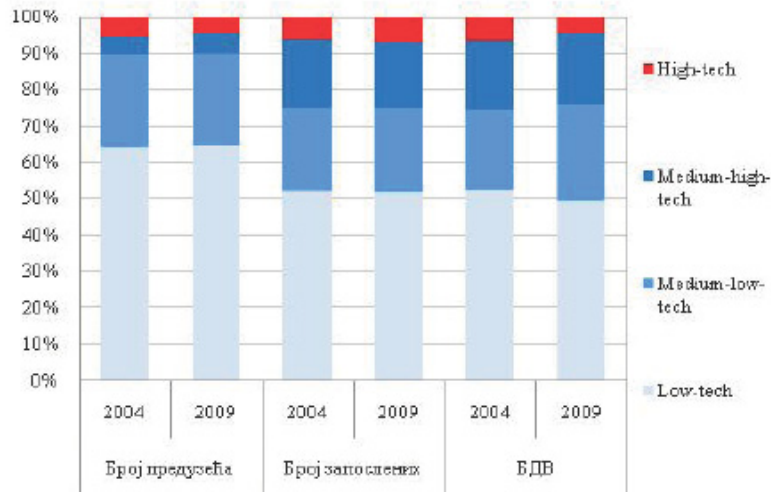
Proces modernizacije srpske ekonomije i društva mora da bude sveobuhvatan: da se odnosi na sve segmente društva i njegove institucije. U svemu tome ekonomska modernizacija ima poseban značaj i mesto. Posebno imajući u vidu nasleđe iz novije prošlosti u toj oblasti, odnosno činjenicu da Srbija u svojoj ekonomskoj modernizaciji ne ostvaruje neophodne rezultate već više od dve decenije. U strategiji i politici svoje ekonomske modernizacije, Srbija treba da pođe od nekoliko ključnih

procesa i faktora:

- a) od globalizacije svetske ekonomije – mesta koje srpska ekonomija u tome ima i njenih posledica na srpsku privredu;
- b) dostignutog ekonomskog razvoja zemlje i ekonomskih problema koji se ispoljavaju u tom razvoju;
- v) razvojnih resursa kojima Srbija raspolaže – posebno onih koji omogućavaju i doprinose procesu ekonomske modernizacije;
- g) procesa evrointegracije i zahteva koji taj proces podrazumeva;
- d) prihvatanja održivog i humanog razvoja kao izraza moderne ekonomije i modernog društva; i
- đ) kohezije društva u smislu izgradnje stabilnih odnosa u društvu uz puno uvažavanje i primenjivanje opšteprihvaćenih standarda u toj oblasti.

Već samo nabranje ovih procesa i faktora čini proces modernizacije srpske ekonomije veoma složenim i kompleksnim. Oni ne podrazumevaju samo promene u ekonomskim činocima i odnosima, već izgradnju novih odnosa ekonomije i ostatka društvenog okruženja i zemlje sa svojim bližim i daljim okruženjem, posebno u ekonomskom pogledu.

U kreiranju i sprovođenju politike modernizacije srpske ekonomije, poseban značaj ima modernizacija industrije. Industrijski sektor u Srbiji je novom politikom deindustrijalizacije maksimalno degradiran a posledice toga su vremenom sve veće. U praćenju i uvođenju novih trendova u ekonomiju Srbije previdela se jedna veoma važna činjenica: da je industrija najvažniji sektor privrede koji preko brojnih veza i odnosa utiče na kretanja u svim ostalim sektorima i u privredi i drugim delatnostima. Zastarela tehnologija, neiskorišćeni kapaciteti i tržišno neprilagođena proizvodnja su glavne karakteristike većine nekada uspešnih industrijskih preduzeća u Srbiji. Sporo sprovođenje tranzicije i njen sadržaj učinili su da industrija kao privredna delatnost koja najviše doprinosi ekonomskoj modernizaciji dođe u poziciju da ne ostvaruje svoju modernizacijsku funkciju, posebno u tehnološkom i proizvodnom delu. Prosečna stopa rasta industrijske proizvodnje u periodu 2001–2009. godine iznosila je samo 0,3% godišnje, što je najmanje u regionu. U istom periodu Hrvatska je ostvarila stopu rasta industrijske proizvodnje od 2,9%, Bugarska 4,3%, Rumunija 3,3%, Češka Republika 3,7%, Slovačka 3,8% i Mađarska 3,8% (Влада Републике Србије, 2011). U strukturi industrijske proizvodnje dominiraju radno-intenzivni podsektori, a učešće tehnološki – intenzivnih podsektora je neuporedivo manje.



Grafik 1: Tehnološka struktura industrije

Graph 1: Technological structure of industry

Izvor: Republika Srbija, Ministarstvo finansija, **Izveštaj o razvoju Srbije 2010**, Beograd, april 2011. str. 12

Prezentovani podaci potvrđuju navedene činjenice. U niskim i srednje niskim podsektorima radi 90% preduzeća, u njima je zaposleno preko 70% radnika i ostvaruje se oko 75% novostvorene vrednosti (Vlada Republike Srbije – Ministarstvo finansija, 2010). Očigledno je da u periodu od 2004. do 2009. godine, po osnovu sve tri posmatrane kategorije, gotovo nije došlo ni do kakvih promena. To govori o učincima politike modernizacije srpske ekonomije – u ovom slučaju konkretno industrije, ali posredstvom nje i celokupne ekonomije.

U definisanju smernica budućeg industrijskog razvoja Srbije mogu biti korisna iskustva razvijenih zemalja. Osnovna karakteristika nove etape njihovog ekonomskog razvoja su insistiranje na većem učešću sektora usluga i informatičkih tehnologija u strukturi njihove proizvodnje i izvoza. Podrazumeva se da cena takvih promena ne sme biti degradacija industrijskog sektora, već se nastoji da se taj sektor unapredi i očuva njegovo visoko učešće u toj strukturi, a da se dominacija u stvaranju BDP-a i izvozu prepusti drugim sektorima. To je takozvana progresivna deindustrijalizacija koja podrazumeva modernizaciju proizvodnje, kreiranje novih proizvoda, veću efikasnost proizvodnje, unapređivanje ukupnog razvoja; i „stagnantna deindustrijalizacija“ označava opadanje proizvodnog outputa, produktivnosti, konkurentnosti, stagnaciju ili opadanje dohotka, zatvaranje ili relokaciju proizvodnje, rastuću nezaposlenost i dr. (Rowthorn, 1997).

Prednosti industrijski razvijenih zemalja nad Srbijom su u tome što je njihova industrijska proizvodnja efikasnija, a proizvodi konkurentniji na svetskom tržištu, što su nosioci privredne aktivnosti moderna mala i srednja preduzeća, što postoje ekonomska decentralizacija i preduzetničke zone čije je formiranje brzo i jednostavno zahvaljujući povoljnim uslovima za razvoj poslovanja. Posebna prednost industrijski (i ekonomski) razvijenih zemalja jeste konstantno ulaganje u obrazovanje, razvoj i stručno usavršavanje kadrova i stvaranje velikih naučnih parkova (takozvanih tehnopolisa) odakle se inovacije, znanje i tehnički progres neometano šire na sva područja gde mogu da daju dobre rezultate.

Svetska ekonomska kriza, počev od 2008. godine pa do danas, dodatno otežava i usporava proces privrednog razvoja i ekonomske modernizacije Srbije. Na srpsku privredu ona deluje, pre svega, smanjenjem priliva stranih direktnih investicija, smanjenjem uvozne tražnje na tržištima na kojima ona izvozi svoje proizvode i makroekonomskom destabilizacijom zemalja najvećih ekonomskih partnera Srbiji (Grčka, Italija, Španija i zemlje u okruženju). To se drastično odražava na usporavanje rasta privrede, izvoza i priliva nove tehnike i tehnologije u zemlju.

Tabela br.2: Neki makroekonomski indikatori u Srbiji u vreme svetske ekonomske krize

Table no.2: Some macroeconomic indicators in Serbia during the global economic crisis

	2008	2009	2010	2011**
Rast GDP	3,8	- 3,5	1,0	2,1
Rast izvoza	15,3	- 19,8	24,0	14,1
Rast uvoza	18,1	- 30,2	9,7	14,5
Strane direktne inv.*	2.714	1.881	1.141	2.146

* u milionima dolara; **projekcija

Izvor: EBRD: Transition Report 2011, str. 152 – 153. Za izvoz i uvoz roba: Министарство финансија: **Основни индикатори макроекономских кретања**, Internet: www.mfin.gov.rs. Pristupljeno 3.5.2012.

Srpska privreda u 2009. godini zabeležila izrazito negativne ekonomske rezultate što se može pripisati kretanjima u svetskoj ekonomiji, posebno u onim zemljama koje su njeni najvažniji spoljnotrgovinski partneri. Njen oporavak od tada ide veoma sporo, pa je 2012. godina četvrta godina uzastopno u kojoj ona ostvaruje veoma skromne rezultate. Svakako da to ima uticaja na proces njene ekonomske modernizacije, jer praktično višegodišnja stagnacija u rastu privrede ne doprinosi mnogo modernizaciji proizvodnje i drugih privrednih aktivnosti.

IZVOZNA ORIJENTACIJA

Struktura spoljnotrgovinske razmene određene zemlje jeste jedan od veoma važnih pokazatelja stepena razvijenosti njene privrede i njenog međunarodnog ekonomskog položaja. Događaji iz bliže ekonomske istorije Srbije (posebno naglo i stihijski sprovedena deindustrijalizacija) uticali su na to da Srbija 21. vek započne bez precizno definisane izvozne strategije, koja je kreirana prema postojećim komparativnim prednostima i prilagođena rezultatima analize kretanja parametara svetske uvozne tražnje. Posledice takvog stanja prisutne su i danas. U eri globalne ekonomije, intenziviranja i liberalizacije međunarodne trgovine, Srbija pokušava da se izbori sa problemom nepovoljne izvozne strukture u kojoj dominiraju proizvodi u kojima ima malo novododate vrednosti i za koje se, prodajom na svetskom tržištu, ne mogu ostvariti poželjni izvozni prihodi.

*Tabela br.3: Izvoz i uvoz Republike Srbije po nameni u periodu od 2001. do 2009. godine (u %)**

Table no.3: Export and import of Serbia by purpose in period from the year 2001. to 2009. (in %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
IZVOZ - Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Proizvodi za reprodukciju	53,1	54,5	54,6	66,1	66,8	67,1	65,8	64,5	59,4
Proizvodi za investicije	9,1	8,0	15,5	6,1	5,4	5,8	7,4	9,2	9,7
Proizvodi za široku potrošnju	37,8	37,6	29,9	27,8	27,7	27,1	26,8	26,2	30,9
UVOZ - Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Proizvodi za reprodukciju	66,9	60,6	56,8	56,2	62,6	62,9	60,5	61,0	58,6
Proizvodi za investicije	15,8	20,2	19,4	20,8	15,9	15,6	17,6	16,9	14,9
Proizvodi za široku potrošnju	17,3	19,2	23,8	23,0	21,5	21,5	21,9	22,2	26,5

* Proizvodi se po VES nameni svrstavaju u tri osnovne kategorije: proizvodi za investicije (oprema), proizvodi za reprodukciju i proizvodi za široku potrošnju, a samo svrstavanje se vrši po principu pretežnosti. (Izvor: Република Србија,

Републички завод за статистику,

<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=215>

Приступљено: 5.5.2012.

Podaci iz tabele pokazuju da struktura spoljnotrgovinske razmene Srbije u prvoj deceniji 21. veka nije bitnije izmenjena i kao takva ona nije ni izraz ni uslov modernizacije njene privrede. Tokom čitavog posmatranog perioda, u strukturi izvoza se zapaža visoko učešće (preko 50%) sirovina i poluproizvoda. Istovremeno, učešće roba široke potrošnje pokazuje tendenciju smanjenja, a učešće proizvoda namenjenih investicijama ima trend blagog povećanja i pored njihovog relativno niskog učešća u strukturi robnog izvoza (ispod 10%). To znači da je srpska izvozna privreda nedovoljno osposobljena da proizvodi investiciona dobra koja su po pravilu i tehnološki složenija i sadrže više znanja. Slična situacija je i u strukturi uvoza u kojoj dominiraju sirovine i poluproizvodi i roba široke potrošnje. Učešće proizvoda za investicije u uvozu, u proseku iznosi oko 17% i pokazuje tendenciju neznatnog smanjenja na kraju posmatranog perioda. A upravo je povećanje obima i brži rast uvoza proizvoda namenjenih investicijama u funkciji ubrzanja modernizacije privrednih kapaciteta, jer je pretpostavka da se uvoze savremena sredstva i savremene mašine namenjene privremenim aktivnostima.

Dalje analize rezultata sprovedene deindustrijalizacije pokazuju da u domaćem izvozu postoji samo nekoliko proizvoda (i to iz grupe primarnih proizvoda), čije se učešće u ukupnom izvozu može smatrati značajnijim. Tu spadaju uglavnom sirovine, poluproizvodi, gotovi proizvodi za reprodukciju i poljoprivredni proizvodi namenjeni ljudskoj ishrani. Iz toga bi se mogao izvući generalni stav da Srbija mora ići na veći stepen finalizacije svoje proizvodnje namenjene izvozu, što je, opet, uslovljeno bržom modernizacijom te proizvodnje. Nasuprot tome, na strani uvoza postoji tendencija rasta učešća tehnološki intenzivnih gotovih proizvoda kao što su: drumska vozila, mašine i transportna sredstva, električne mašine i uređaji, kao i tehnički složenih proizvoda namenjenih reprodukciji. Takve strukture uvoza i izvoza su posledice višegodišnje razgradnje stabilne osnove srpske privrede i niza nepovoljnih okolnosti koje su loše uticale na njeno snalaženje u izazovima i pravilima novog, globalnog ekonomskog okruženja.

Modernizacija srpske industrije i njena izgradnja po savremenom konceptu koji je saglasan zahtevima evropskog i svetskog tržišta jesu preduslovi za njen brži privredni razvoj. Kvalitativno unapređena struktura izvoza, u kojoj dominiraju tehnološki intenzivni industrijski proizvodi, doprinela bi poboljšanju konkurentne pozicije Srbije na svetskom tržištu. Prema najnovijem izveštaju Svetskog ekonomskog foruma, koji obuhvata 142 zemlje, Srbija se po indeksu konkurentnosti

nalazi na 95. mestu. Kretanje indeksa konkurentnosti Srbije od 2004. godine na ovamo, govori o njenom ekonomskom nazadovanju u procesu tranzicije. Srbija je na listi konkurentnosti 2004. godine zauzimala 89. mesto; 2005. godine bila je na 85. mestu; 2006. na 87. mestu, 2009. na 93. mestu, da bi prema najnovijem izveštaju iz 2011. godine dospela na 95. mesto. Prema tom najnovijem izveštaju u poslednjoj godini, ispred nje se nalaze Egipat (94. mesto), Jermenija (92), Gruzija (88), Alžir (87), Argentina (85), Gvatemala (84), Namibija (83), Ukrajina (82), Bocvana (80), Barbados (42) i Kina (26), a od zemalja iz regiona Balkana: Makedonija (79), Albanija (78), Rumunija (77), Hrvatska (76), Bugarska (74), pa čak i Crna Gora (60). Iza Srbije nalaze se zemlje u razvoju: Mongolija (96), Kambodža (97), Sirija (98), Gambija (99), a od zemalja iz okruženja po konkurentnosti je od Srbije lošija samo Bosna i Hercegovina (100) (World Economic Forum, 2011-2012). Ovaj podatak sam po sebi govori da je Srbiji neophodna što skorija revitalizacija industrijskih kapaciteta i novi priliv stranih direktnih investicija koji će ubrzati i kvalitativno na bolje promeniti strukturu izvoza.

Jedan od pouzdanih pokazatelja ekonomskog zaostajanja Srbije u procesu modernizacije njene privrede jeste nepovoljan kvantitativni odnos izvoza roba i usluga i GDP-a. Učešće izvoza u stvaranju GDP-a iznosi svega 25,3% i najniže je u regionu. U odnosu na nepovoljan odnos izvoza i GDP u Srbiji, u zemljama u okruženju, imamo znatno povoljniju situaciju. Izvoz Slovenije iznosi 73,4% njenog GDP, Bugarske 56,7%, Makedonije 46,1%, Hrvatske 37,6%, Rumunije 35,7% i Albanije 31,1%. Nepovoljniji odnos imaju Turska 19,8 i Grčka 19%, što se može tumačiti specifičnom strukturom njihovih privreda u kojima usluge imaju vrlo visoko učešće (World Economic Forum, 2011–2012). Građenje nove savremene pozicije srpske privrede u međunarodnim odnosima, primerene globalizaciji i regionalizaciji svetske ekonomije, zahteva ubranu promenu takvog stanja. Povećanje izvoza treba da bude u središtu razvojne politike, a ono je uslovljeno bržom modernizacijom proizvodnje i povećanjem njene konkurentnosti na globalnom tržištu.

Nepovoljniji odnos izvoza i GDP-a od Srbije imaju samo Turska i Grčka. Ove dve zemlje ne pripadaju grupi zemalja u tranziciji, tradicionalno su usmerene ka razvoju tržišne privrede i njihov glavni adut u strukturi izvoza predstavljaju usluge – posebno turističke usluge koje im obezbeđuju značajne izvozne prihode. Za razliku od njih, Srbija nema geografske preduslove niti prirodne potencijale za usmeravanje izvoza u pravcu većeg učešća ovog tipa usluga, pa stoga mora obratiti pažnju na efikasnije iskorišćavanje potencijala koje poseduje. Konkurentnost i izvoz su ključne poluge razvoja Srbije u budućnosti, a s obzirom na to da je srpska ekonomija tradicionalno proizvodno orijentisana, najveću pažnju treba posvetiti razvoju i modernizaciji njene industrije. Ulaganja u sektor industrije i kreiranje proizvodnje prema zahtevima svetskog tržišta

predstavljaju pouzdan način za podizanje nivoa privrednog razvoja Srbije i doprinose poboljšanju njene konkurentske pozicije u međunarodnim ekonomskim odnosima.

TEHNOLOŠKI RAZVOJ

Generalno posmatrano, razvoj savremenih tehnologija i njihovo širenje u svetskim razmerama su generatori procesa globalizacije i, kao takvima, poklanja im se posebna pažnja u ekonomskom razvoju gotovo svih zemalja i transnacionalnih kompanija. Njegovu osnovu čine naučna i razvojna istraživanja i obrazovanje kadrova.

„Tehnološki razvoj je, inače, stalan i zasniva se na organizovanom naučnoistraživačkom radu. On je proces usavršavanja činilaca proizvodnje, metoda i procesa organizacije i upravljanja, usavršavanje postojećih i uvođenje novih proizvoda. Činioci koji opredeljuju tempo i pravce tehnološkog razvoja su: kadar, obim sredstava za istraživanje i razvoj, stepen koncentracije i centralizacije, naučno-tehnološka politika zemlje, razvijenost naučno-tehnološke međunarodne saradnje. Ako toga nema, izostaju ekonomski (i modernizacijski I.B.M.) efekti i difuzije tehnologije (njeno horizontalno i vertikalno širenje)“ (Зјалић, 2011).

Radi se o vrlo kompleksnom procesu koji strukturno ima više komponenti koje su međusobno uslovljene i povezane i koje, sve zajedno, doprinose ekonomskom razvoju i modernizaciji kako sveta tako i zemalja pojedinačno. Kao ilustraciju te povezanosti možemo uzeti razvoj elektronike i njen uticaj na različite oblasti proizvodnje i nastanak novih proizvoda.

„Elektronika kao privredna oblast i naučna grana beleži najbrži globalni razvoj i napredak. Njena dinamika razvoja najviše dolazi do izražaja posle Drugog svetskog rata. Elektronika je sam vrh dostignuća koje je ostvario u svojoj implementaciji naučno-tehnološki progres“ (Петровић, 2011).

Zahvaljujući njoj danas imamo visokorazvijene i raširene informacione tehnologije zasnovane na primeni kompjutera, visokorazvijene komunikacione tehnologije, ona je omogućila primenu novih metoda i znanja u oblasti genetike i bioinženjerstva, i dr.

Tehnološki razvoj Srbije u poslednje dve-tri decenije uslovljen je ekonomskim i društvenim prilikama u kojima se zemlja razvijala. Opšta ocena toga razvoja jeste da je on bio vrlo spor i u brojnim segmentima ekonomije, čak i nije ostvarivan – došlo je do svojevrsne regresije toga

razvoja. Ulaskom zemlje u proces tranzicije početkom 90-ih, praktično je prekinut kontinuitet u tehnološkom razvoju koji je ostvarivan u prethodnom periodu industrijalizacije bivše zajedničke zemlje Jugoslavije. Svojevrсна deindustrijalizacija Srbije praktično je značila neodržavanje i ubrzano amortizovanje postojećih tehnologija u industriji i drugim delatnostima privrede, kao i odsustvo elementarnih uslova za prihvatanje, razvoj i primenu novih tehnologija. Srbija je u procesu tranzicije izgubila brojne, za to vreme relativno savremene tehnologije i prestala da proizvodi veliki broj proizvoda sa kojima je bila konkurentna na izvozu. Struktura proizvodnje, samim tim i izvoza, osiromašena je, a i ono što je ostalo u toj strukturi postalo je nedovoljno konkurentno na svetskom tržištu, velikim delom upravo zbog tehnološkog zaostajanja u proizvodnji tih proizvoda.¹ Jedan od osnovnih činilaca modernizacije i razvoja su investicije a Srbija je baš u toj oblasti imala velike probleme. Udeo investicija u osnovne fondove sveden je u 2008. godini na svega 24% domaćeg društvenog proizvoda, što je sa nekim izuzecima (Bosna i Hercegovina i Makedonija) najmanje u regionu (UNCTAD, 2010). Akumulacija i amortizacija kao osnovni izvori domaćih investicija i uslova modernizacije, u procesu tranzicije su praktično izgubile značenje koje treba da imaju u savremenoj ekonomiji.

Nova pozicija Srbije u međunarodnim odnosima, procesi globalizacije i evrointegracije – čije uticaje trpi njena ekonomija, neophodnost ubrzanja procesa ekonomskog razvoja i jačanja njene konkurentne pozicije u međunarodnim odnosima, nameću da Srbija mora voditi aktivniju politiku tehnološkog razvoja kao važnog činioca njene ekonomske i druge modernizacije. Sadržaj i mere te politike određeni su resursima koje ona za to ima ali i mogućnostima da se kroz povezivanje i saradnju sa inostranstvom njihova limitiranost znatno smanji. Građenje novog povoljnijeg ambijenta za tehnološki razvoj podrazumeva da svoje potencijale u oblasti istraživanja i razvoja poveća ali i da ih učini plodotvornijim u smislu njihovog većeg doprinosa tehnološkom razvoju. To je proces koji zahteva brojne reforme u sferi razvoja naučnih istraživanja, razvoja univerziteta, stimulisanja privrednih subjekata da više ulažu u razvoj savremenih tehnologija i da ih koriste u svom razvoju. Što se tiče međunarodne saradnje i povezivanja sa svetom, u funkciji tehnološkog razvoja, pored saradnje u oblasti istraživanja i razvoja,

¹ U procesu tranzicije Srbija je ostala bez proizvodnje brojnih industrijskih proizvoda – ili je ta proizvodnja bitno smanjena. Mnogi od njih bili su konkurentni u izvozu čak i na tržišta razvijenih zemalja. U Srbiji se više ne proizvode: televizori i brojni audio aparati, asortiman proizvodnje aparata za domaćinstvo je vidno osiromašen, automobili, rendgen aparati i medicinska oprema, vagoni i lokomotive, energetska oprema, brojni hemijski proizvodi i dr. Tek u novije vreme, sa prilivom stranih investicija i sa dolaskom stranih kompanija, obnavlja se proizvodnja nekih od tih proizvoda i to na tehnološki savremenijem nivou.

poseban značaj imaju strane kompanije koje svojim investicijama u srpsku privredu znatno doprinose njenom tehnološkom razvoju i ekonomskoj modernizaciji. Pozitivne trendove u tom pravcu koji su zabeleženi poslednjih godina, treba nastaviti. Osnovni zadatak u tome treba da bude poboljšanje ambijenta za privlačenje stranih investicija.²

U nastojanjima da se obezbedi optimalna količina stranih direktnih investicija, treba obratiti pažnju na uslove za njihovo privlačenje. Pri tome treba imati u vidu da po kvalitetu i privlačnosti za strane investitore Srbija još uvek veoma zaostaje. Prema u ovom radu više puta citiranom istraživanju Svetskog ekonomskog foruma, u 2011. godini na listi od 142 zemlje, Srbija je, po kvalitetu i privlačnosti za strane investitore zauzimala 125. mesto sa koeficijentom od 3,5 (od mogućih 7 poena). Ispred nje se nalazi većina zemalja iz regiona: Bugarska na 122. mestu (koeficijent 3,6), Bosna i Hercegovina 120. (3,7), Makedonija 119. (3,7), Rumunija 105. (4,1); dok se u tom pogledu lošije kotiraju: Slovenija na 126. mestu (sa koeficijentom 3,4), Grčka na 129. (3,4), Hrvatska 129. sa koeficijentom 3,1 (World Economic Forum 2011–2012). Sam ovaj podatak kazuje da Srbija mora daleko više da uradi na privlačenju stranih investicija, pre svega zbog ubrzanja svog ekonomskog, ali i tehnološkog razvoja. U periodu od 1989. do 2008. godine, u Srbiju je ušlo nešto malo više od 15 milijardi dolara stranih direktnih investicija, ili kumulativno, 2.005 dolara *per capita*. To je manje od priliva koji je u tom periodu zabeležila Hrvatska (5.215) i Crna Gora 4.229), ali više od Slovenije (1.531), BiH (1.639) i Makedonije (1.570 dolara *per capita*) (EBRD, 2009).

*Tabela br.4: Priliv stranih direktnih investicija u Srbiju u periodu od 2001 – 2010. godine**

*Table No.4: Inflow of foreign direct investment in Serbia in the period from the year 2001 – to 2010.**

Godina	Iznos (u milionima dolara)	Godina	Iznos (u milionima dolara)
2001	165	2006	5.118
2002	547	2007	3.985
2003	1.409	2008	2.714
2004	1.029	2009	1.881
2005	2.087	2010	1.141

*Period 2001 – 2007, Srbija i Crna Gora.

*Period 2001 – 2007, Serbia and Montenegro

(Izvor: UNCTAD, <http://stats.unctad.org/FDI/TableViwer.aspx?>) Pristupljeno: 03.05.2012.

² Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije za period 2011 – 2020. godine zasniva se na sledećem modelu: 1) dinamičanom rastu investicija, 2) visokoj stopi robnog izvoza i 3) rastu industrijske zaposlenosti.

Priliv stranih direktnih investicija značajno doprinosi tehnološkom razvoju i tehnološkoj modernizaciji Srbije. Prema pomenutom istraživanju Srbija se nalazi na 110. mestu od 142 zemlje, sa koeficijentom 4,0 (vrednosti koeficijenta 1= ne utiču, 7 = strane direktne investicije su ključni faktor razvoja novih tehnologija). U tom pogledu Srbija se nalazi u grupi zemalja iz njenog okruženja, ali daleko zaostaje iza nekih drugih zemalja koje svoj razvoj baziraju na stranim ulaganjima poput Islanda (koeficijent 6,4), Katara (6,1), Singapura (6,0), Paname (5,8), Kosta Rike (5,8) i Slovačke Republike (koja ima koeficijent 5,5) (World Economic Forum 2011–2012).

Sa stanovišta modernizacije i međunarodne konkurentnosti srpske privrede, pored obima priliva stranih investicija, veoma je važna i njihova struktura. Sa tog stanovišta ona je do sada bila vrlo nepovoljna. Najviše stranih investicija u Srbiji je uloženo u trgovinu, bankarski sektor, nekretnine, eksploataciju mineralnih sirovina, preradu poljoprivrednih proizvoda i sl. Nedovoljno je ulagano u finalne industrijske proizvode, posebno one koji se u sebi sadrže visoku tehnologiju i primenjeno znanje. Ako bi se nastavilo sa dosadašnjom strukturom stranih investicija – ako ne bi došlo do njene bitnije promene, Srbiji preta da ostane zemlja u kojoj će proizvodnja primarnih proizvoda i sirovina i jeftina radna snaga biti njene konkurentne prednosti u međunarodnim ekonomskim odnosima. To je ono što treba izbeći, a izbeći se može, između ostalog, i drugačijim strukturiranjem stranih investicija.

Bez obzira na svoju veličinu i raspoloživost faktora i uslova za tehnološku modernizaciju svoje industrije, Srbija mora prihvatiti izazove i uključiti se u razvoj, samostalno ili u saradnji sa partnerima iz inostranstva, onih grana koje se danas označavaju kao inovativna industrija. To su one grane koje svoj razvoj zasnivaju na: 1) mikroelektronici, 2) mehatronici, 3) optičkom prenosu informacija, 4) biotehnologijama, 5) novim materijalima, 6) avio-kosmičkim tehnologijama, 7) programiranju i 8) razvoju novih tehnologija u domenu medicinskih i socijalnih usluga, informacionih i telekomunikacionih sistema i upravljanja saobraćajem (Влада Републике Србије, 2011). Ona može napraviti manje prodore u razvoju tih grana koji će doprineti modernizaciji ostatka privrede i društva, ali učiniti srpsku industriju privlačniju za saradnju sa partnerima iz inostranstva. Većim učešćem inovativne industrije u strukturi industrije ona bi bitno izmenila svoje karakteristike i u modernizacijskom pogledu se približila industrijama razvijenih zemalja.

S obzirom na to da Srbija ima, u svetskim razmerama, veoma skromne naučne i tehnološke potencijale, u procesu njene tehnološke modernizacije poseban značaj treba da ima transfer tehnologije i znanja iz inostranstva. Transfer tehnologije i znanja u današnjem svetu između zemalja je visokoliberalizovan baš zbog činjenice da se njime doprinosi

tehnološkom razvoju i modernizaciji (Божић, 2001). Aktivnom politikom transfera može se obezbediti veći priliv tehnologije i znanja iz inostranstva koji bi bili u funkciji ekonomskog razvoja, tehnološke modernizacije privrede i modernizacije društva. U toj oblasti treba slediti politiku i standarde Evropske unije koja je 2008. godine definisala svoju politiku u ovoj oblasti u dokumentu pod nazivom „Preporuka za upravljanje intelektualnom svojinom i transfer znanja“. U Preporuci se sugerise da države članice EU praktikuju i intenziviraju sledeće aktivnosti: 1) da obezbede da transfer tehnologije/znanja bude strateško opredeljenje istraživačkih organizacija; 2) podstaknu izradu i usvajanje pravila o upravljanju intelektualnom svojinom; 3) daju podršku za razvoj kapaciteta za transfer tehnologije/znanja; 4) saraduju i usklade pitanja vlasništva nad intelektualnom svojinom, kako bi se olakšala prekogranična naučna saradnja; 5) izrade nacionalne smernice ili propise o upravljanju intelektualnom svojinom i transferom znanja; i 6) podignu nivo znanja o pravima intelektualne svojine (Катић, Билен, 2011). Sve ove oblasti i aktivnosti trebalo bi da budu sadržane u politici i praksi transfera tehnologije i znanja u Srbiji. To nije samo pitanje prihvatanja standarda i politike EU u procesu evrointegracije Srbije, već i nužnost s obzirom na činjenicu da najveći deo transferovanih tehnologija i znanja Srbija obezbeđuje iz zemalja članice Unije. Usaglašenost srpske politike i standarda u toj oblasti sa tim zemljama i Unijom, pretpostavka je za uspešan i efektivan doprinos transfera tehnologije i znanja modernizaciji srpske ekonomije.

OBRAZOVANJE, ZNANJE I MODERNIZACIJA

Obrazovani ljudi i znanje su osnov svake modernizacije i kao takvima se posvećuje posebna pažnja u vođenju politike modernizacije, bilo da je ona ekonomska ili šire društvena. Jedno i drugo uslovljeni su razvojem sistema obrazovanja i njegovim kvalitetom.³ Značaj obrazovanja za ekonomski razvoj i ekonomsku modernizaciju posebno je potenciran ubrzanjem procesa globalizacije, gde se ono direktno dovodi u vezu sa rastom proizvodnje, produktivnosti rada i konkurentnosti zemlje na globalnom tržištu (Марковић, 2005). Obrazovanju, čiji su finalni proizvodi obrazovani ljudi i širenje znanja, danas se pridaje poseban

³ Srbija još uvek nema usvojenu Strategiju razvoja obrazovanja koja bi respektovala sve globalne, regionalne i unutrašnje činioce njegovog razvoja. Tek nedavno javnosti je dostupan njen Nacrt koji treba da prođe javnu raspravu a potom i da bude usvojena. Kako kod nas sve ide sporo i ima dnevopolitičku boju, sigurno će proći dosta vremena dok ona počne da se primenjuje u praksi i da počne da daje efekte, uključujući i one koje se tiču ekonomske modernizacije i razvoja.

značaj u procesu društvene modernizacije, naravno, imajući u vidu njegovu globalnu dimenziju. I ono samo je danas podložno raznim uticajima iz ekonomske, tehnološke i društvene sfere koji se mogu objasniti i razumeti ako se imaju u vidu kompleksnost, širina i dinamika procesa globalizacije. Zato obrazovanje podleže stalnim promenama (reformama), koje imaju za cilj da se ono prilagodi tim promenama, ali i da se učini sposobnijim, efikasnijim u doprinosu ekonomskom i društvenom razvoju.

Obrazovanje u Srbiji danas, kao i u svetu, prolazi kroz proces prihvatanja uticaja globalnih promena i osposobljavanja da izvrši misiju koju ima u društvu i ekonomiji zemlje. Taj se proces sučeljava sa brojnim problemima ekonomske i društvene prirode, posebno onim koji su učinili da obrazovanje u Srbiji poslednje dve-tri decenije izgubi onaj kvalitet koji je imalo i, realno, smanji svoj uticaj na širenje kadrovske baze društva i produbljanje i širenje znanja. Ti problemi su, pre svega, materijalne prirode – siromašenje materijalne osnove za njegov razvoj, velika nezaposlenost školovanih ljudi, emigracija diplomiranih studenata u inostranstvo, spor proces i neadekvatna rešenja u reformisanju sistema obrazovanja i dr. Ti problemi nisu dozvolili da obrazovanje u tom periodu bude značajniji činilac ekonomske i druge modernizacije Srbije.

Kada je reč o modernizaciji samog obrazovanja u Srbiji, posebno onog visokog, u najnovijem UNESCO-vom izveštaju o stanju u visokom obrazovanju, kao glavne slabosti toga procesa navode se: 1) nizak procenat visokoobrazovanih u opštoj populaciji, 2) nedovoljne investicije u visoko obrazovanje, 3) opadanje kvaliteta nastave i nastavnika, 4) neodgovajuća reakcija državnih univerziteta na rastuću tražnju za visokim obrazovanjem, 5) nekontrolisani rast privatnog sektora visokog obrazovanja koji apsorbuje rastuću tražnju za njim, 6) smanjena autonomija nastavnika u odnosu na menadžere i birokratiju koji upravljaju univerzitetima, 7) zanemarivanje činjenice da je visoko obrazovanje *javno dobro* i da predstavlja ključ blagostanja modernog društva (Мујачић, 2011). Inače, sve ove slabosti u pomenutom Izveštaju su karakteristične za siromašne zemlje u razvoju. Da li je u toj grupi i Srbija i da li su one izazvane samo ekonomskim siromaštvom ili i drugim nerešenim društvenim problemima? Iako formalno ne pripada toj grupi zemalja, biće da ovo drugo ima naglašeni uticaj na ove probleme u visokom obrazovanju.

Srbija se sučeljava sa još jednim krupnim problemom vezanim za obrazovanje i znanje, koji je vrlo bitan za proces njene ekonomske modernizacije. Radi se o problemu emigracije u inostranstvo njenih školovanih i stručnih, uglavnom mladih ljudi.⁴ Njihov odlazak u

⁴ Emigraciju radne snage i kadrova u savremenim uslovima podstiče i širi sam proces

inostranstvo decenijska je karakteristika Srbije, ali on je naročito uvećan i intenziviran 90-ih godina prošloga veka. Na to je posebno uticala nepovoljna politička i ekonomska situacija u zemlji i njen nepovoljan međunarodni položaj. No, i posle 2000. godine, taj proces je nastavljen, ako ne većim intenzitetom i u većem obimu, a ono istim kao u prethodnoj deceniji. Sredinom prve decenije 21. veka Srbija je imala u inostranstvu gotovo 150 hiljada stručnjaka, i u odnosu na broj stanovnika po tome zauzima neslavno 24. mesto u svetu (Grupa 484, 2010). Srbija je po istraživanju Svetskog ekonomskog foruma u 2011. godini, zauzimala 139. mesto, od 142 zemlje koje su bile obuhvaćene istraživanjem i kao takva čak poslednja među zemljama u regionu, iako ceo region ima izražen problem „odliva mozgova“. U tom pogledu od nje su bolje: Crna Gora (na 46 mestu), Slovenija (58), Albanija (83), Hrvatska (128), Bugarska (127), Rumunija (131) i druge zemlje (World Economic Forum 2011–2012).

Veliki broj srpskih stručnjaka koji žive i rade u inostranstvu, posebno u ekonomski razvijenom delu sveta, može biti značajan faktor njene ekonomske i druge modernizacije. Boravak naših stručnjaka u inostranstvu, bilo zbog doškolovavanja ili kraćeg profesionalnog rada, sa stanovišta modernizacije i razvoja je poželjan. Znanja i iskustva koja oni tamo stiču, povratkom u zemlju, primenjuju u našoj praksi i na taj način direktno doprinose procesu razvoja i ekonomskoj modernizaciji. Problem nastaje onda kada se ti stručnjaci ne vraćaju u zemlju, kada svoj profesionalni angažman i život vezuju za novu zemlju i sredinu. U tom slučaju Srbija ostaje bez važnog činioca svoje modernizacije, odnosno, sredstva uložena u njihovo školovanje dok su boravili u zemlji, ekonomski i modernizacijski se ne efektiraju. Problem se može ublažiti razvojem raznovrsnih oblika saradnje i veza naših institucija, privrednih preduzeća i pojedinaca sa njima. Utoliko pre što su mnogi od njih visoko pozicionirani kao stručnjaci, menadžeri, pa čak i vlasnici kapitala u zemljama u kojima žive. Neprofesionalnost menadžmenta naših državnih i društvenih institucija, koje treba da budu značajni subjekti uspostavljanja tih veza i razvoja odnosa sa njima, ozbiljna je prepreka tome. Isto tako, nesigurnost i nestabilnost društvenog ambijenta u Srbiji, ne ide u prilog korišćenja znanja i pozicija tih naših stručnjaka za njen ekonomski i drugi razvoj.

globalizacije. Naime, ona dovodi do toga da se radna snaga, pa i njen stručno obrazovani deo, seli tamo gde ima mogućnosti za zaposlenje, gde su veće zarade i gde su uslovi rada bolji. To naročito važi za njen najobrazovaniji i najstručniji deo koji se bavi naučnim istraživanjima, ima vrhunska znanja koja primenjuje u praksi, bavi se menadžerskim poslovima, marketingom, finansijama i sl. Liberalizacija ekonomskih odnosa u svetu, razvoj transnacionalnih kompanija, razvoj međunarodne konkurentnosti i sl. podstiču migracione procese u svetskim razmerama, koje ni zemlje poput Srbije ne mogu izbeći.

ZAKLJUČAK

Svekolika modernizacija Srbije, naročito ona ekonomska, treba da čini njen osnovni strateški i razvojni zadatak danas i ubuduće. Promenjeni uslovi ekonomskog razvoja sveta izazvani procesima globalizacije i regionalizacije svetske ekonomije (njihovo pretvaranje u globalnu ekonomiju i globalno tržište), dovode male i nedovoljno razvijene ekonomije, poput Srbije, u situaciju da se moraju prilagođavati tim uslovima više od drugih i da moraju stalno podizati svoju konkurentnost u međunarodnim odnosima. Put Srbije u tom pravcu podrazumeva ekonomsku i drugu modernizaciju, naročito onu u proizvodnji, organizaciji privrede i sistemu njenog funkcionisanja. S obzirom da su faktori te modernizacije vrlo limitirani, ceo taj proces postaje teži i složeniji. No bez obzira na to, Srbija svoje buduće mesto u međunarodnim ekonomskim odnosima mora graditi na osnovu aktivnosti u svom bržem tehnološkom razvoju, primeni novih znanja, boljoj organizaciji ekonomije i prihvatanju ekonomskih i društvenih standarda koje primenjuje danas ekonomski razvijeni deo sveta. Jedino na taj način ona može izboriti bolju poziciju u međunarodnim odnosima i stvoriti uslove za uspešnije i lakše rešavanje nagomilanih ekonomskih i socijalnih problema.

Uslovi ekonomske modernizacije Srbije su vrlo nepovoljni, pre svega, zbog negativnog nasleđa iz novije ekonomske prošlosti. Još uvek nezavršen proces ekonomske tranzicije, deindustrijalizacija zemlje, oskudnost u investicijama i njena niska konkurentnost u međunarodnim odnosima, čini startnu poziciju procesa modernizacije krajnje složenom i nepovoljnom. Ali bez obzira na sve to, Srbija nema izbora kada je u pitanju ekonomska modernizacija i to u svim njenim segmentima: tehnološkoj, organizacionoj, tržišnoj i privrednosistemske. Ona podrazumeva da se u procesu ekonomskog razvoja kontinuirano primenjuju nova znanja i inovacije koje vode ka modernoj i međunarodno konkurentnoj privredi. Uspeh u tome meriće se u sučeljavanju srpske privrede sa privredama drugih zemalja na globalnom tržištu.

Resursi i faktori modernizacije srpske ekonomije su vrlo ograničeni i skromni. Ono na šta Srbija može da se osloni u tome jesu školovani ljudi i relativno dobar kvalitet radne snage, naravno, uz obavezu da se sistem obrazovanja stalno modernizuje i prilagođava globalnim promenama. Limitiranost obima investicija, kao osnovnog faktora modernizacije i razvoja, može se smanjiti povećanjem obima stranih investicija ali preraspodelom domaćeg bruto proizvoda u korist investicija, čime bi domaće investicije (i investitori) više doprinosili ekonomskoj modernizaciji. Tehnološka modernizacija objektivno bi se

zasnivala na transferu tehnologije i znanja iz inostranstva. On bi trebalo da bude praćen većim aktivnostima naših istraživačko-razvojnih potencijala, koji nisu mali i koji bi neophodnim prilagođavanjima postali pogodno tle za prihvatanje stranih tehnologija i primenu stranih znanja. Ali, i u toj oblasti neophodne su promene i reforme kojima bi taj potencijal više bio u funkciji ekonomske modernizacije. Sistemska modernizacija pak podrazumeva čitav niz aktivnosti u cilju stvaranja povoljnijeg društvenog ambijenta za ekonomsku modernizaciju. U tom pravcu poseban značaj u neposrednoj budućnosti imaće proces evrointegracije u kome će Srbija morati da prihvata nove standarde i politiku, one koje već primenjuje i sprovodi Evropska unija.

LITERATURA

- Божић, М. (2001). Макроекономски аспекти трансфера технологије и знања. У: Божић, М. (Ур.), *Страна улагања*, (41–55). Ниш: Правни факултет, Центар за публикације.
- Божић, М. (2011). Економски односи балканских земаља и Европске уније: како избећи периферизацију. У: Вукотић, В. et. al., *Балкан и ЕУ*, (355–364). Београд: Институт друштвених наука.
- Влада Републике Србије, Министарство финансија. (2010). *Извештај о привредном развоју Србије 2010*. Београд.
- Влада Републике Србије. (2011). *Стратегија и политика развоја индустрије од 2011 – 2020 године*. Београд.
- Група 484. (2010). *Одлив мозгова из Србије – проблеми и могућа решења*, Београд, стр. 9. <http://www.484.org.rs>
- EBRD: *Transition Report 2011*. <http://www.ebrd.com>
- Еуростат: <http://appssoeurostat.ec.europa.eu>
- Зјалић, М. Љ. (2011). Научна и институционална сарадња у функцији развоја. У: Матејић, В. (Ур.): XVIII Научни скуп *Технологија, култура и развој*, (65 – 77). Београд: Удружење Технологија и друштво.
- Катић Билен, Б. (2011). Успостављање центра за трансфер технологије на Универзитету у Београду. У: Матејић, В. (Ур.): XVIII Научни скуп *Технологија, култура и развој*, (223 – 231). Београд: Удружење Технологија и друштво.
- Марковић, Ж. Д. (2005). *Социологија и балканске теме*. Ниш: Центар за балканске студије и СВЕН.
- Мујачић, В. (2011). Промене у високом образовању: пет једноставних питања која се сама намећу. У: Матејић, В. (Ур.): XVIII Научни скуп *Технологија, култура и развој*, (26–36). Београд: Удружење Технологија и друштво.
- Петровић, П. (2011). Улога Европске уније у међународној трговини Србије. У: Вукотић, В. et. al., *Балкан и ЕУ*, (321 – 329). Београд: Институт друштвених наука.
- Rowthorn, R. & Ramaswamy, R. (1997). Deindustrialization: Causes and Implications, 97/42, *IMF*, стр. 20–22
- Савић, Љ. (12.06.2011), Повратак у прошлост: Србија сада живи у 1971. години. *Дневни лист ПРЕСС*, објављено на сајту www.pressonline.rs

- Републички завод за статистику. (2010). *Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду 1988–2009. године*, 11.
- UNCTAD: *Handbook of Statistics 2010*, <http://archive.unctad.org/>
- World Economic Forum. *Global Competitiveness Report 2011 – 2012*, <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

Ivana Božić - Miljković, Union of South Eastern Europe Faculties, Faculty of Legal and Business affairs “Dr Lazar Vrkatic”, Novi Sad

ECONOMY MODERNIZATION OF SERBIA AND INTERNATIONAL ECONOMY FLOWS

Summary

The beginning of transition process in Serbia during nineties in the last century, imposed the need of restructuring and modernization of economy and economy system according to the model of traditional market economies. The Serbian preparation of including into European and world economy flows was based on neo liberal postulates and ‘Washington Consensus’. The transition process lead to deindustrialization of the country which, according to domino effect caused the hard consequences for its economy: closing of many export oriented companies, technological backwardness, long-term unemployment, international and balance of payment deficit, regional disproportions in economy development and similar. Globalization and regionalization, as modern mega processes stipulate Serbia to dedicate, in its economy development, to economy and social modernization as necessary process which it can draw its development effects from. The beginning of the new century lead to some positive moves towards Serbian economy development: the income of foreign investment has been increased, it has been trying to reduce the unemployment and the foreign trade cooperation with countries in the region, EU and other parts of the world, has been intensified. No doubt, there is the vital need in Serbia for developing modern economy, as much it entered European Union accession process. The progress of the process and the future Serbian place in the big family of European countries, greatly will depend on the Serbian economy modernization process. However, the task is not easy. Serbia needs a lot of time and effort to build modern and stable economy which shall be based on technological intensive and market competitive economy where the knowledge and innovations will be the development motor.

